

Oponentský posudek na práci Olgy Heldenburg *Smrt a pohřební rituál v textu románu Murasaki Šikibu Gendži monogatari*

Olga Heldenburg si pro svou práci zvolila poměrně jednoduché téma i metodu – na základě četby románu *Příběh prince Gendžiho (Gendži monogatari)* zmapovala výskyt zmínek o umírání, smrti a pohřebních rituálech v tomto díle. Praktické části věnované uvedené problematice předchází kapitola věnovaná stručnému a dosti zjednodušenému úvodu do šintó, onmjódó a buddhismu. Jádro práce tvoří kapitoly „Vnímání smrti a život po smrti“, „Pohřební obřady a rituály“ a „Zádušní obřady, smuteční oblečení a doba truchlení“, v nichž autorka vychází především z textu samotného románu, své závěry částečně opírá i o sekundární literaturu. Olga Heldenburg v této části postupně probírá pohled některých vybraných románových postav na smrt a posmrtný život, představuje tradiční svátek zemřelých a japonskou víru v existenci duchů, posléze přechází k nastínění pohřebních a zádušních obřadů a seznamuje čtenáře také s podobou smutečního oblečení, způsobem truchlení a představou rituálního znečištění spojeného se smrtí a následnou rituální očišťovnou. Poslední kapitola s názvem „Sémantika smrti“ je rozdělena do části věnované pojmu *mono no aware*, která s tématem práce, tj. umíráním, smrtí a pohřebními rituály, souvisí spíše okrajově, a části věnované estetickým kategoriím smrti, v níž uvádí komentované příklady poezie související se smrtí; podkapitolu druhé části tvoří také krátké shrnutí některých japonských výrazů spojených se smrtí a umíráním, které byly v románu použity. V závěru práce pak autorka shrnuje poznatky, k nimž ve své práci dospěla.

Při psaní práce autorka vycházela především z českého překladu *Příběhu prince Gendžiho*, z něhož také čerpala bohaté a rozsáhlé citace, občas ovšem využila také původní japonský text (resp. překlad tohoto textu do moderní japonštiny) a ruský překlad. Teoretické poznatky čerpala z poměrně malého množství odborné literatury, jejíž výběr bohužel není vždy zcela vhodný – v současné době je dostupná řada relevantních titulů věnovaných nejenom problematice smrti a pohřbů v japonské kultuře, ale také zmiňovaným náboženským a myšlenkovým systémům, které ale bohužel Olga Heldenburg při svém studiu probírané problematiky nevyužila. Některé použité zdroje nelze považovat za příliš vhodné – např. sto let starou knihu cestovatelky Barbory Eliášové lze sice považovat za zajímavé zachycení dobového pohledu na Japonsko, rozhodně ne ale za odbornou literaturu vhodnou k podpoře argumentace v disertační práci. V práci se objevuje celá řada velmi zjednodušených a někdy i zavádějících tvrzení, které prozrazují, že se autorka např. v problematice japonského myšlení dostatečně neorientuje. Svým nevelkým rozsahem, volbou nenáročného tématu, malým množstvím použité odborné literatury a jednoduchou a ne vždy správnou argumentací tak předkládaná práce budí spíše dojem magisterské diplomové práce než práce disertační. Z jazykového hlediska ovšem práce neodpovídá ani standardům kladeným na běžné seminární práce předkládané v rámci bakalářského studia.

Již v úvodu práce (s. 4) nás autorka informuje, že na formování „představ heianské dvorské šlechty o smrti a záhrobní“ měly vliv „především kult předků, šintoismus, taoismus, buddhismus a šamanismus, které se spolu rovněž podílely na vytváření pohřebního kultu.“ V kapitole nazvané „Vliv víry a kultu předků na představu o smrti“ ovšem představuje pouze dvě položky

ze zmiňovaného výčtu, konkrétně šintó a buddhismus, k nimž přičleňuje ještě praxi onmjódó. Dle obsahu má tato kapitola obsahovat také podkapitulu věnovanou šamanismu, v samotné práci ovšem bezprostředně po kapitole 1.2. Onmjódó (s. 37–41) následuje kapitola 1.4. Buddhismus (42–48). Doufejme tedy, že nám autorka svou představu o japonském šamanismu, který v práci opakovaně zmiňuje, ale blíže nespecifikuje, ale také o kultu předků a taoismu objasní během obhajoby.

Práce obsahuje také některá zavádějící tvrzení. Na s. 8 např. autorka označuje Murasaki Šikibu za „představitelku tehdejší společnosti“. Ačkoli se nepochybně jednalo o významnou spisovatelku, která byla oceňována především pozdějšími generacemi Japonců, o představitelku společnosti Heian se rozhodně nejedná. Do podkapitoly věnované šintó autorka zařazuje vysvětlení, že se „hrobky stavěly s ohledem na kosmologické aspekty (Čína) tak, aby energie (či) směřovala do země a nebyla roznášena větrem“. Proč čínské kosmologické aspekty spojuje s japonským náboženstvím šintó, ale přesvědčivě nevysvětluje. Do podkapitoly věnované *onmjódó* naopak zařazuje zmínku o „exorcismu (*harae*)“ (s. 41), očistný rituál *harae* je ale základním rituálem používaným v šintó. Na s. 42 autorka informuje, že v Japonsku se rozšířil buddhismus ve „variantě, která byla zformována na severu Číny ve 4. až 6. století. (...) Buddhismus tohoto typu kladl důraz na význam kultu buddhů a bodhisatvů a dalo by se dokonce tvrdit, že v něm kultová stránka převažovala.“ I když lze toto tvrzení použít na některé směry japonského buddhismu, je zavádějící takto charakterizovat japonský buddhismus jako celek. V kapitole věnované buddhismu na s. 43 velmi stručně představuje dvě školy heianského buddhismu, na tento odstavec však přímo navazuje příběhem o mnichu Dókjóovi a císařovně Kóken. Výklad budí dojem, že autorka netuší, že tento příběh nemá nic společného s buddhismem období Heian, poněvadž oba protagonisté žili v předcházejícím období Nara a mnich Dókjó byl tedy reprezentantem narského, nikoli heianského buddhismu. Ve svém výkladu na téže straně poté pokračuje následujícím tvrzením: „Role buddhismu pak ani v následujících obdobích se z tradičního mocenského rámce nikdy nevybočila. Dokonce i v obdobích, kdy byl politický vliv buddhismu velmi výrazný, vládce vždy zůstal potomkem šintoistických bohů.“ Bylo by vhodné, aby autorka v rámci obhajoby blíže specifikovala, co si představuje pod výrazným politickým vlivem buddhismu a v jakém období se takový vliv projevoval. Upřesnit by mohla i své tvrzení o tom, že „příprava na smrt a pohřební obřady byly v době Heian svěřeny buddhismu“ (s. 46). Podobně o něco dále informuje, že „buddhismus již zasáhl v době Heian hluboce myšlenky lidí“. Tato tvrzení budí dojem, že autorka má na mysli celou společnost období Heian, což je podivné v kontextu skutečnosti, že v období Heian buddhismus oficiálně nesměl být šířen mezi lidové vrstvy. Poněkud problematická je i další informace uvedená na téže straně: „Přípravou na smrt se rozumí očištění a snaha zajistit si po smrti hladkou cestu do Buddhova ráje.“ Text budí dojem, že Olga Heldenburg se snad domnívá, že laičtí následovníci buddhismu mohli dosáhnout ráje, pokud provedli patřičné očistné obřady, oficiální učení obou heianských škol však mělo poměrně přísná kritéria, která určovala, kdo mohl ráje dosáhnout. I tento rozpor by měla autorka blíže objasnit během obhajoby.

Někdy je výklad rozporuplný, např. v poznámce v textu na s. 37 autorka sděluje, že paní Vistárie sama nikdy neodhalila tajemství narození svého vlastního syna, tedy konkrétně to, že jeho otcem nebyl její manžel, citátem ale dokládá, že tutéž ženu trápí, že má toto „zatažené tajemství“,

je tedy zřejmé, že věděla o tom, že její syn je nemanželský. Některá tvrzení budí dojem, že autorka nad nimi příliš nepřemýšlela. Na s. 42 se např. dozvídáme, že po příchodu buddhismu „nebylo nutné provádět hned velké změny v dosavadním myšlení.“ Stěží si ovšem lze představit, jak by v praxi oficiální změny v myšlení prováděny byly. Nejasná je také zmínka o královně Kunaicó (s. 87). Úřad královny v Japonsku neexistoval, dle znaků má ale zřejmě autorka na mysli úřad pro záležitosti císařské domácnosti *kunaičó*. Věštecký úřad nenesl název *onmjódži* (s. 86) ani *onmjódó* (s. 143), ale *onmjórijó*, jak ostatně správně sama autorka uvádí na s. 38. Na s. 75 autorka informuje o hoře Kazuraki, která leží v provincii Jamato, a dodává: „Nacházel se zde klášter Kongodendži spadající pod sektu Šjúgendó – sektu mnichů – zaříkavačů.“ Zde má velmi pravděpodobně na mysli horu Kacuragi ležící v prefektuře Nara – provincie Jamato již v současném administrativním členění Japonska neexistuje. Zmiňovaný klášter bude patrně ale chrám Kinpusendži na hoře Jošino, který je ústředním chrámem náboženství šugendó. Nejedná se ovšem o jakousi „sektu mnichů – zaříkavačů“, ale o jedno z japonských náboženství. Na s. 107 autorka nejdříve tvrdí, že termín „Džidžo“ (správně Džizó) odkazuje k buddhistickým božstvům, vzápětí ovšem poznamenává, že jde o „Buddhy“; termín Džizó přitom ve skutečnosti označuje jednoho ze dvou nejvýznamnějších a nejznámějších japonských bódhisattvů. Na s. 97 autorka informuje, že věštění se provádělo za pomoci „želvích lopatek“, ve skutečnosti se jednalo o želví krunýře, používal se ovšem také způsob věštění z jeleních lopatek. Opakované zmínky o „svatyni Kamo“ (např. 92) napovídají, že autorka se domnívá, že existuje jedna svatyně Kamo, ve skutečnosti ale v Kjótu existují dvě svatyně téhož jména označované jako svatyně Kamigamo a svatyně Šimogamo, bylo by tedy vhodné, aby v disertační práci upřesnila, o které z obou svatyní hovoří. Čínský koncept nenesl název „jing – jang“, jak autorka opakovaně uvádí na mnoha místech ve své práci, ale jin – jang. Na s. 108 zmiňuje démony ašjúry – v češtině ovšem používáme označení asura (popř. ásurá) – v buddhismu tento termín neodkazuje k démonům, jako v hinduismu, ale k nižším božstvům. Značně problematické jsou také názvy súter, na které autorka občas odkazuje. Na s. 73 např. zmiňuje „modlitby založené na textu sútry Dháraní, sútry Lotosového květu *hokkesenpó*“. Dháraní (jap. *šingon*) ovšem není název sútry, ale sanskrtský termín pro krátké sútry obsahující magické formule, které se skládají ze slabik se symbolickým významem. Správný název sútry je *Lotosová sútra*, japonsky *Hokkekjó*. Na s. 76 se dozvídáme o sútře „purva-pranidhana (japonsky *hongan*)“. Japonský termín *hongan* (sanskrt. *púrva pranidhána*, česky „původní slib“) ovšem neodkazuje k názvu sútry, ale ke slibům, jimiž se zavázal buddha Amida (sanskrt. *Amitábha*). Božstvo Fudóson (s. 76) je pravděpodobně zkomolené jméno božstva Fudó mjóó. Nezvyklé je také to, jak Olga Heldenburg pracuje se jménem samotné autorky *Příběhu prince Gendžiho*. Na s. 7 upozorňuje, že jméno autorky Murasaki Šikibu se v práci objevuje též jako Murasaki. V odkazech na dílo této autorky i v seznamu použité literatury uvádí jméno jako Šikibu, Murasaki. Olga Heldenburg nikde ve své práci explicitně nevysvětlila, jaké pořadí používá při psaní japonských jmen, obecně je v práci ale užité pořadí jméno – příjmení. Tyto skutečnosti vyvolávají dojem, že se snad domnívá, že jméno Šikibu lze považovat za příjmení autorky románu. Ve skutečnosti je ale jméno „Murasaki Šikibu“ pseudonym, v němž výraz „Šikibu“ odkazuje k úřadu, v němž byl zaměstnán spisovatelčin otec. Vzhledem k tomu, že v době Heian žili i další autorky, jejichž pseudonym obsahoval výraz „Šikibu“ (např. Izumi Šikibu), považuji za nevhodné používat jak v textu, tak v odkazech pouze

druhu část autorčina pseudonymu. V odborné literatuře je zvykem používat buď celý pseudonym nebo jméno „Murasaki“ (např. v anglicky psané literatuře se často mluví o „Lady Murasaki“).

Olga Heldenburg se v celé práci dosti potýká s přepisy cizích výrazů, problémy má i s transkripcí samotné japonštiny. Práce postrádá ediční poznámku, která by vysvětlila, jaký použila či hodlala použít způsob přepisu japonských, čínských, korejských a sanskrtských výrazů. Pro přepis japonských slov a jmen obvykle volí českou transkripci, někde se ovšem objevuje i transkripce anglická, občas obě transkripce kombinuje – v seznamu literatury tak např. v případě díla Kawabaty Jasunariho či položky *Gendži monogatari džiten* volí českou transkripci pro přepis názvu díla, ale anglickou pro název vydavatelství. Poněkud nevhodně volí také českou transkripci pro přepis japonského jména u anglických titulů. V samotné práci je velké množství chyb v japonských termínech např. „Kodžien“ (s. 9) místo Kódžien, „šjadžicušjugi“ (s. 10) místo šadžicu šugi, „Nihon Džóši daigakkó“ (s. 17) – míněna patrně Nihon džóši daigaku, „klášter Gangodži“ místo chrám Gangódži, „Nihon šóki“ (s. 43) místo Nihon šoki, „Šotoku taiši“ (s. 45) místo Šótoku taiši, „čikušjó“ (s. 52) místo čikušó, „genza“ (s. 76) místo gendža, „šúgendža“ (s. 76) místo šugendža, „mizuhuo“ (s. 75, opět s. 76) místo mizuhó, „císařovna Džito“ (s. 89) místo císařovna Džitó, „císař Šjučo“ (s. 89) místo císař Šučó, daidžjó (s. 84) místo daidžó, Šjúgendó (s. 75) místo šugendó, „močii“ (s. 106, opakovaný výskyt) místo moči, „Džidžo“ (s. 107) místo Džizó, Šakja (s. 107) místo Šaka, „iššjúki“ (s. 109) místo iššúki, „Mihatsukó“ (s. 109) místo Mihacukó, „čikušjódo“ (s. 108) místo čikušódó, atp. Nesystematicky také přepisuje slabičné „n“ před bilabiálou, které někdy přepisuje jako „n“, jindy jako „m“ – např. „kambucu“ (s. 48) či „Mommu“ (s. 79), avšak „Genmei“ (s. 79).

Někdy autorka používá i nesprávnou terminologii a to často i u naprosto základních pojmů spojených s japonskou kulturou. Např. výraz „chrám“ ve spojení se šintó (s. 32), energie „či“ (s. 32) – zde má patrně na mysli čínský výraz *čchi*, vzhledem k tomu, že ale jinak volí japonskou terminologii, bylo by vhodnější použít japonský ekvivalent *ki*, „buddhistická modlitebna“ (s. 34), opakovaně se objevuje výraz „bodhistva“ popř. „boddhisatva“, správný termín je ovšem bódhisattva. Autorka také velmi nesystematicky používá termín „buddha“ a „Buddha“, obvykle termín „Buddha“ nikterak nespecifikuje a ze samotné práce není zřejmé, kterého z buddhů má právě na mysli.

V práci se objevují desítky překlepů a gramatických a pravopisných chyb (týkají se především délky samohlásek, psaní „i“ a „y“, vztažných zájmen, slovesných vazeb a interpunkce), autorka také často neúspěšně zápasí se slovní zásobou. Pravopisné chyby se přitom objevují nejenom ve vlastním textu Olgy Heldenburg, ale také v doslovných citacích, které pouze opisovala z česky psané literatury. V práci se objevuje velké množství někdy pouze nepřirozených, jindy ovšem i obtížně pochopitelných větných konstrukcí a výrazů. Pro ilustraci uvádím několik málo příkladů: „Gendži přirovnává výmysly, které se v příbězích objevují s alegoriemi a metaforami v buddhistických spisech...“ (s. 11), „Jak se zdá, rozčarování v ideji samobytnosti, přivedlo celou řadu vědců k úplnému zamítnutí samobytností...“ (s. 31–32), „kněžčina matka kněžky“ (s. 36), „v době, kdy prováděl konání císař“ (s. 38), „zástěny oddělující císaře komnaty“ (s. 38), „Pokud ovšem si duše ani za života, ani následně díky úsilím pozůstalých si nezasloužila o klidnou existenci“

po smrti.“ (s. 50), „je důležité si povšimnout i vlastní tehdy Japoncům představy“ (s. 51), „když bouře stichne a obyvatelé domu se uklidní, Gendží se zdá, že nějaká neznámá bytost...“ (s. 57), „je i námětem básní velice populárního v Japonsku doby Heian čínského básníka Po Ťu-iho“ (s. 60), „V předchozí kapitole již šla řeč...“ (s. 60), „zmínka o uspořádání v Japonsku společné sešlosti“ (s. 64), „uváděti do provozu zvony“ (míněno zvonění na zvony, s. 63), „které sloužily místem duchovního setrvávání duše“ (s. 65), „Během slavnosti na řece Kamo, kám se sjížděli všechny dvořané, se odehrála hádka mezi sluhy dámy ze Šesté ulice a sluhy Gendžiové manželky“ (s. 73), „stav nemocné Gendžiho choti“ (s. 75), „byla velice moudrá, vzdělaná a štedrá ke svému okolí dáma“ (s. 98), „ostanky“ místo ostatky (s. 64), „spálové pohřebiště“ (s. 75) či „spáleníště“ (s. 85), oba termíny odkazují k místu vymezenému pro spalování mrtvol, „úzdavné rituály“ místo rituály za uzdravení (s. 75), „rozvětvení na stromě“ místo větve stromu (s. 81), „kultická abstinence“ (s. 91, význam není jasný), „ceremoniály“ místo ceremonie (s. 104), „směna roucha“ místo výměna či převlečení roucha (s. 107), „chovankyně“ místo schovanka (s. 108), opakovaně se vyskytuje označení heianci“ (někdy psáno také jako „Heianci“) pro Japonce žijící v období Heian (např. s. 27, 46, 52, 57) atp.

V práci chybí také některé formální náležitosti (např. čísla stran v obsahu či ediční poznámka, která by vysvětlovala způsob transkripce, způsob psaní japonských jmen či použití kurzivy), špatná je i finální grafická úprava (předložky se nacházejí na konci řádků, na konci řádku se několikrát objevuje začátek závorky, přestože text začíná až na dalším řádku, ne vždy je dodrženo zarovnávání textu do bloku, v poznámkách pod čarou jsou používány nahodile dva různé typy číslování atp.). Nesystematické je také používání životopisných údajů u zmiňovaných osob (u některých jmen jsou uvedeny letopočty, u jiných nikoli) a znakové podoby japonských termínů, kterou autorka uvádí pouze u některých z nich, aniž by osvětlila, podle jakého klíče se rozhoduje. V odkazech na literaturu a prameny v poznámkách pod čarou autorka někdy uvádí plné bibliografické citace, jindy některé informace (např. místo vydání či vydavatelství) vynechává. Poněkud zvláště působí také zařazení podkapitoly „Metodologický záměr práce“ na konec Úvodu – až po přečtení celého úvodu věnovaného *Příběhu o Gendžim* a životu dvorské šlechty v období Heian autorka čtenáře seznamuje se strukturou práce a objasňuje, čemu bude práce věnována, a to včetně toho, že vysvětluje, co obsahuje právě přečtený Úvod.

Přestože disertační práce Olgy Heldenburg obsahuje velké množství chyb a nepřesností, rozhodla jsem se po zralé úvaze tuto práci s velkými výhradami k obhajobě doporučit, protože se domnívám, že by autorka měla mít možnost se ke své práci vyjádřit.

V Praze dne 8. 5. 2014

Dita Nymburská